

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

САМОНЕНКО НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 378.4.02-057.875:656.61.052:811.111(043.3)

**НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ВЕДЕННЯ ДІЛОВОГО
ЛИСТУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ**

13.00.02 – теорія та методика навчання
(германські мови)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук

Одеса – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
МАРТИНОВА Раїса Юріївна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
професор кафедри західних і східних мов та методики їх навчання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник
РЕДЬКО Валерій Григорович,
Інститут педагогіки НАПН України,
завідувач відділу навчання іноземних мов;

кандидат педагогічних наук
МАСЛОВА Аліна Вікторівна,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
старший викладач кафедри іноземних мов.

Захист дисертації відбудеться «21» травня 2021 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.04 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Єврейська, 25.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці й на офіційному сайті Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «21» квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Кордонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Європейська інтеграція України була затверджена Верховною Радою у 2018 році як її конституційний обов'язок. На сучасному етапі вона здійснюється в усіх напрямках: політичному, економічному, культурологічному, науковому й освітньому. Одним із провідних видів інтеграції є економічний, що має прояв у розширенні ринку обміну товарів і послуг між Україною і державами Європейського Союзу (ЄС). У розвитку економічної галузі міждержавних відносин ключова роль відводиться торговельному морському флоту. Це підтверджується законопроектом № 4258 «Про мультимодальні перевезення» від 05.03.2021, в якому затверджується переорієнтація значної частини перевезень з автошляхів на річкові та морські шляхи, що в цілому визначає стратегію й основні напрями подальшого розвитку України як морської держави. Зазначений законопроект повністю відповідає «Оновленій морській доктрині України», прийнятій 18.12.2018, яка регулює відносини України з іншими державами ЄС із використанням суден для: перевезення вантажів, пасажирів, багажів, пошти, рибних й інших морських промислів; розвідки і видобутку корисних копалин, а також для виконання буксирних, криголамних та рятувальних операцій.

Досягнення такого рівня взаємодії між керівництвом торговельних портів різних країн і капітанами українських суден стає можливим за умови ділових контактів між ними, які здійснюються єдиною для всіх міжнародною англійською мовою шляхом ведення ділового листування.

Навчання іншомовного листування базується на розвитку вмінь писемного мовлення, яке, за результатами досліджень О. Бігич, П. Гурвича, І. Задорожньої, Я. Колкера, Р. Мартинової, Н. Микитенко, Л. Морської, В. Плахотника, В. Редька, Н. Склярєнко, І. Рахманова, О. Тарнопольського, Л. Черноватого, має здійснюватися за принципами: взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності; формування орфографічних навичок у передмовленнєвій практиці; розвитку вмінь писемної комунікації в процесі її мотивованого здійснення.

Результати досліджень цих вчених стали основою для навчання різних форм іншомовного писемного мовлення, як-от: наукового писемного мовлення студентів-магістрантів педагогічних спеціальностей (А. Маслова), академічного письма студентів-філологів старших курсів (Т. Яхонтова), академічних есе майбутніх викладачів англійської мови на основі використання проектних технологій (С. Сторожук), інформаційних і рекламних текстів різних жанрів майбутніх фахівців з видавничої справи та редагування (І. Антоненко), проблемно-тематичних повідомлень (Є. Васильєва), рецензій наукових робіт (Н. Одегова), тез доповідей, наукових статей, анотацій до них (Л. Курило, О. Синєкоп).

У методиці навчання іноземних мов також існують роботи, які присвячені розвитку вмінь іншомовного листування. Ученими було: змодельовано процеси обміну писемною інформацією в аспекті комунікативно-цілісного і риторичного підходів (Г. Строїлов, Є. Ставцева); доведено правомірність використання комп'ютерних технологій для здійснення дистанційного іншомовного спілкування (Н. Дідо, О. Заяць, Л. Зеніна, В. Ільченко); обґрунтовано доцільність використання засобів інтерактивних форм роботи (D. Booher, T. O'Brien, A. Geffner, J. Martin, A. Thieme, A. Wallwork); розроблено методику поетапного пред'явлення матеріалу,

що вивчається, з урахуванням його поступового ускладнення (С. Безус). Ці дослідження зробили істотний внесок у вирішення проблеми навчання написання ділових листів англійською мовою, але вони не врахували специфіку листування фахівців морського флоту.

Натомість розвитку вмінь англомовної мовленнєвої діяльності майбутніх судноводіїв присвячені наукові праці щодо їх навчання: читання англомовних лоцій (Н. Пріміна), ведення морської документації на засадах інтегрованого підходу (І. Литвиненко), сприймання телекських повідомлень (В. Johnson), аудіювання в професійному радіообміні на ультракоротких хвилях у морі (М. Шишло, D. Kalogjera, В. Pritchard). Навчання англомовного професійного спілкування майбутніх фахівців морського флоту здійснювалося шляхом: використання проблемно-ситуативних методів (С. Козак, I. Olaru), опанування рольової гри (Р. Зайцева), виконання кейс-завдань з аналізу реальних аварій та нещасних випадків у морі (В. Смелікова), застосування інформаційно-комунікаційних технологій (Ю. Бузовська). Зазначені процеси навчання організовувалися на засадах комунікативно-когнітивного та міждисциплінарного підходів (С. Барсук, О. Літікова); в режимі неперервної професійної освіти (О. Зіміна); шляхом формування спеціальної лексичної компетенції на основі псевдо-еквівалентної термінології морської англійської мови (О. Мироненко).

Таким чином, жодне з наявних досліджень не вирішує проблеми навчання майбутніх судноводіїв англомовного листування, що лише поглиблює протиріччя між їх реальною потребою в англомовній писемній комунікації з представниками портової влади різних країн світу та їх можливістю здійснення таких професійних дій. Спроба представити один із варіантів вирішення цієї суперечності зумовила вибір теми дослідження «Навчання майбутніх судноводіїв ведення ділового листування англійською мовою».

Зв'язок дослідження з науковими планами, програмами, темами. Дослідження здійснювалось у межах наукової теми кафедри західних і східних мов та методики їх навчання «Теорія і практика інтегрованого навчання іноземних мов у середніх та вищих навчальних закладах України» (державний реєстраційний номер 0109U000201), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тема дослідження затверджена Вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 10 від 30.05.2013 р.) й узгоджена в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології при НАПН України (протокол № 8 від 25.11. 2014 р.).

Мета дослідження – обґрунтувати, розробити, експериментально апробувати та впровадити в освітню практику методику навчання майбутніх судноводіїв ведення ділового листування англійською мовою.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати методи навчання англійського писемного професійного мовлення студентів немовних спеціальностей у педагогічній теорії та практиці.
2. Визначити професійно-лінгвістичні особливості англомовного ділового листування майбутніх судноводіїв.

3. Дослідити психологічну сутність іншомовного писемного спілкування та представити його змістовну структуру відповідно до діяльності судноводія.

4. Обґрунтувати принципи організації процесу навчання англомовного ділового листування.

5. Змоделювати процес навчання ділового листування англійською мовою майбутніх судноводіїв.

6. Розробити систему вправ щодо навчання майбутніх судноводіїв англомовного ділового листування.

7. Провести експериментальну апробацію запропонованої методики та перевірити її ефективність за спеціально розробленими критеріями.

Об'єкт дослідження – процес навчання майбутніх судноводіїв ведення ділового листування англійською мовою.

Предмет дослідження – методика навчання англомовного ділового листування майбутніх судноводіїв з представниками портової влади різних країн світу.

Гіпотеза дослідження – ефективність навчання майбутніх судноводіїв ведення ділового листування англійською мовою може бути досягнута шляхом: 1) поділу процесу навчання на три етапи: передконтактний, навчально-контактний, професійно-контактний; 2) на першому етапі здійснюється набуття знань професійної лексики дози 1, формування навичок її вживання у словосполученнях і реченнях та розвиток умінь її використання в листах обмеженого змісту; 3) на другому етапі – набуття знань професійної лексики дози 2, формування навичок її вживання у словосполученнях і реченнях, що містять професійну лексику дози 1, та розвиток умінь їх використання в листах розширеного змісту; 4) на третьому етапі – набуття знань професійної лексики дози 3, формування навичок її вживання у словосполученнях і реченнях у поєднанні з професійною лексикою доз 2 + 1 та розвиток умінь їх використання в листах, обумовлених реальними професійними обставинами.

Методи дослідження. Для проведення ретроспективного аналізу методів навчання англійського писемного професійного мовлення студентів немовних спеціальностей у педагогічній теорії та практиці використано метод аналізу сучасних вітчизняних і зарубіжних методологічних, дидактичних, психологічних та методичних досліджень. Для визначення професійно-лінгвістичних особливостей англомовного ділового листування майбутніх судноводіїв здійснювалося вивчення форми та змісту автентичних листів портової влади іноземних країн до капітанів суден та зразків відповідей на них. Для встановлення етапів мовленнєвих взаємодій сторін у писемному мовленні досліджувалися концепція взаємозв'язку стислого внутрішнього і розгорнутого зовнішнього писемного іноземного мовлення та теорія поетапного розвитку розумової діяльності людини. Для обґрунтування лінгводидактичної моделі процесу навчання англомовного ділового листування майбутніх судноводіїв використано метод педагогічного моделювання. Для розробки системи вправ з навчання англомовного ділового листування майбутніх судноводіїв з портовою владою зарубіжних держав використано метод систематизації та класифікації мовного та мовленнєвого матеріалу, а також метод лінгводидактичного взаємозв'язку педагогічних дій. Для перевірки ефективності

розробленої методики за встановленими критеріями, показниками та рівнями їх оцінювання проведено педагогічний експеримент у таких його формах: констатувальний, формувальний і масове навчання.

База дослідження. Експериментальне дослідження проводилось на базі Національного Університету «Одеська Морська Академія». Усього в експерименті взяли участь 350 курсантів, зокрема в основному експерименті 135 курсантів.

Наукова новизна одержаних результатів. Уперше науково обґрунтовано, розроблено й апробовано методику навчання майбутніх судноводіїв ведення ділового листування англійською мовою. *Визначено* професійно-лінгвістичні особливості англійського листування майбутніх судноводіїв. *Досліджено* психологічну сутність іншомовного писемного спілкування та *представлено* його змістовну структуру з її мовленнєвими складовими: передконтактною, навчально-контактною, професійно-контактною. *Обґрунтовано* загальнодидактичні і методичні принципи навчання майбутніх судноводіїв ведення ділового листування англійською мовою з портовою владою зарубіжних країн. *Змодельовано* процес навчання ділового листування англійською мовою майбутніх судноводіїв у взаємозв'язку всіх його ланок. *Доведено* необхідність накопичення мовних знань курсантів шляхом вивчення кожної наступної дози мовного матеріалу в поєднанні з попередньо вивченими для поступового стабільного розширення вмінь писемної комунікації. *Визначено* критерії оцінювання рівнів розвиненості вмінь англійського листування, якими є: мовний, обмежено-мовленнєвий, розширено-мовленнєвий та професійно-мовленнєвий. *Уточнено* методику рольової активізації писемного ділового мовлення. Подальшого розвитку набули теорія і практика інтегрованого навчання професійної й іншомовної мовленнєвої діяльності студентів закладів вищої освіти.

Практична значущість одержаних результатів полягає в розробці: системи вправ з методики навчання майбутніх судноводіїв ведення ділового листування англійською мовою; методичних рекомендацій щодо їх упровадження в освітню практику; навчального посібника «Professional English for Navigators: Ship's Correspondence», у якому реалізована розроблена методика. Результати наукового дослідження можуть бути використані в процесі викладання англійської мови студентам четвертого року навчання морських закладів вищої освіти, а також у процесі викладання курсу методики навчання іноземних мов за професійним спрямуванням.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес таких закладів вищої освіти, як: Національний університет «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 28/442 від 23.12.2020 року); Азовський морський інститут національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 545-20/1 від 04.12.2020 року); Дунайський інститут національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 537-1 від 28.12.2020 року); Одеський національний морський університет (акт про впровадження від 16.12.2020 року); Одеський морехідний коледж рибної промисловості імені Олексія Соляника (акт про впровадження № 14/73 від 08.12.2020 року).

Достовірність результатів дослідження забезпечено теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень, використанням системи методів

дослідження, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням; підтверджено експериментальною перевіркою розробленої методики, якісним і кількісним аналізом експериментальних даних із застосуванням методів математичної статистики.

Апробація основних положень і результатів дисертації здійснювалась на міжнародних науково-практичних конференціях: «Mind technologies: Step to the Future» (Берлін, 2018), «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2018); «Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології» (Запоріжжя, 2019), «Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні» (Львів, 2019), «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2020), «Сучасні тенденції викладання іноземних мов у закладах вищої освіти» (Київ, 2020), «Сучасний педагог та теорія педагогіки, філологічні диспути та наука про мову» (Хмельницький, 2021).

Публікації. Основні положення, висновки та результати дослідження викладено у 13 публікаціях автора, з яких: 4 – у фахових наукових виданнях України; 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні (Будапешт, Угорщина); 7 – у матеріалах наукових конференцій; 1 – у виданні навчально-методичного характеру (у співавторстві).

Особистий внесок здобувача у співпраці [13] полягає у визначенні тем професійного характеру, відборі відповідної до них лексики з листів між портовою владою та капітанами суден, розробці змісту вправ щодо засвоєння мовного й мовленнєвого матеріалу, читання та написання листів різних жанрів, а також написання виробничих листів відповідно до професійних обставин.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (265 найменувань, із них 40 іноземною мовою), 5 додатків. Загальний зміст дисертації становить 250 сторінок, основний текст дисертації викладено на 180 сторінках. Робота містить 10 таблиць, 1 схему, 1 діаграму, 1 рисунок. Додатки представлено на 38 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичну значущість одержаних результатів; подано відомості щодо апробації й упровадження основних положень дисертації.

У *першому розділі* «**Теоретичні засади навчання англomовного ділового листування майбутніх судноводіїв**» проаналізовано методи навчання англійського писемного професійного мовлення студентів немовних спеціальностей узагалі та методи їх навчання англomовного листування зокрема; визначено професійно-лінгвістичні особливості англomовного ділового листування майбутніх судноводіїв та представлено психолого-змістовну характеристику їх англomовного листування.

Аналіз методів навчання іншомовного писемного ділового мовлення майбутніх фахівців різних спеціальностей узагалі і методів їх навчання іншомовного професійного листування зокрема засвідчив, що у психолого-дидактичному аспекті їх концепції правомірні. Вони базуються на розгляді письма як цільового складника

взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності. Тому їх методики навчання ділового письма містять читання іншомовних текстів професійної тематики, вивчення відповідної до них лексики і написання власних текстів за прикладами з їх подальшою презентацією у вигляді доповідей чи статей. Методики навчання ділового листування також ураховують роль писемних відповідей на отриману інформацію. Автори таких методик обґрунтували послідовність методичних дій: від відбору виробничих тем до вивчення спеціальної термінології, що в них вживається, а також правил оформлення ділових листів; і далі – читання листів-прикладів з подальшим написанням власних за аналогією. Деякі методи також урахували особливості навчання листування в різних жанрах ділової писемної комунікації та її ведення в комп'ютерному режимі. При всіх перевагах проаналізованих методів вони: зберігали навчальний характер викладання, оскільки не виводили писемне іншомовне спілкування в реальну професійну діяльність майбутніх фахівців; не розробляли процес навчання у вигляді цілісної лінгводидактичної моделі з метою деталізації конкретних методичних дій щодо засвоєння як мовного матеріалу, так і засобів його використання в іншомовному професійному листуванні, що поступово ускладняється за змістом; не враховували особливостей навчання спонтанних мовленнєвих реакцій на отримані відповіді носіїв мови. Крім того, жоден з наявних методів навчання іншомовного листування не торкався проблеми розвитку таких умінь у майбутніх судноводіїв, що й обумовило необхідність розробки власної методики з урахуванням зазначених вище недоліків.

Професійно-лінгвістичними особливостями англomовного ділового листування майбутніх судноводіїв є: 1) *у смисловому аспекті*: інформування портової влади про завантаження/розвантаження судна; необхідність його інспектування; доставку технічного обладнання, продуктів та медикаментів; простій судна, що не є виправданим; претензії до портової влади щодо затримання допомоги в завантажувальних/розвантажувальних операціях чи наданні послуг недостатньо кваліфікованими працівниками порту; ремонтні роботи, що виникли через непередбачувані обставини; проведення спільних ділових зустрічей. Ця професійна діяльність вивчається в десяти темах, викладених англійською мовою; 2) *у стилістичному аспекті*: терміни в їх певних значеннях, аббревіатури, фразеологізми, ідіоми, клішовані вислови автентичного характеру та слова іншомовного походження; 3) *у жанровому аспекті*: листи-звернення до портової влади, заяви, запити на постачання вантажу й на виконання робіт; запрошення представників портової влади, прохання щодо надання допомоги, акти щодо завантаження/розвантаження товарів, позови та претензії щодо пошкодження вантажу під час його транспортування чи нестачі вантажу після його розвантаження.

Психолого-змістовна характеристика англomовного ділового листування майбутніх судноводіїв базується на її розгляді як писемного діалогічного мовлення. Психологічною сутністю такого виду мовлення є реалізація таких розумових операцій: 1) виникнення думки про необхідність виконання будь-якої виробничої дії у вигляді стислого мовлення на рівні універсально-предметного коду мислення (М. Жинкін, 1982); 2) трансформація стислого мовлення в його розгорнуту форму з вербальним вираженням кожного слова засобами іноземної мови, що забезпечується попередньо сформованими лексико-граматичними навичками (Г. Городілова, 1979;

О. Леонт'єв, 1999); 3) запис цих слів у формі речень, що забезпечується попередньо сформованими орфографічними навичками; (Б. Беляєв, 1965; І. Румянцева, 2004); 4) свідоме сприйняття письмової відповіді на надісланий лист шляхом декодування зорово-графічних образів слів в їх смислове значення (З. Кличникова, 1983); 5) прояв реакцій реципієнта на отриману інформацію, в процесі реалізації якої мислення знов повертається в стислу форму універсально-предметного коду (М. Жинкін, 1982; О. Соколов, 1968).

Психологічною основою навчання такого виду мовлення є поетапний розвиток розумових дій у такій їх послідовності: рецептивних, репродуктивних, продуктивних і рефлексивних (П. Гальперін, 1976). Відповідно до зазначених психологічних вимог до розвитку спонтанної професійно орієнтованої писемної діалогізації обґрунтовано трьохетапне навчання: передконтактне, навчально-контактне та професійно-контактне.

На *першому етапі* вивчається такий обсяг мовного матеріалу, що дозволяє лише стисле за змістом читання й написання листів різних жанрів на основі наведених прикладів, а також вивчення стилістичних правил їх оформлення. Такі навчальні дії активізують рецептивну та репродуктивну мовленнєву діяльність курсантів.

На *другому етапі* вивчається такий мовний матеріал, що поєднується лінгвістично і за змістом з тим, що опановується на першому етапі. Це сприяє розширенню ділового писемного мовлення, а відтак детальнішому інформуванню реципієнта про події, що відбуваються в процесі професійної діяльності. Читання прикладів таких листів розширеного змісту, по-перше, надає курсантам можливість написання аналогічних листів за представленими зразками; по-друге, спонукає їх до самостійної писемної мовленнєвої діяльності з урахуванням певних професійних обставин. Такі навчальні дії активізують рецептивну, репродуктивну й продуктивну мовленнєву діяльність курсантів.

На *третьому етапі* вивчається такий мовний матеріал, що поєднується лінгвістично і за змістом з тим, що опановується на першому та другому етапах, а також специфічний мовний матеріал, що вживається в автентичних листах від носіїв мови. Це дає змогу ведення іншомовного листування в реально професійних умовах, тобто в процесі навігаційної практики. Підготовкою до листування такого рівня є читання автентичних листів з теми, що вивчається та написання своїх за аналогією: з уточненням певних професійних дій та обумовлених непередбачуваними виробничими обставинами. Такі навчальні дії активізують рецептивну, репродуктивну, продуктивну й рефлексивну мовленнєву діяльність курсантів.

Представлений трьохетапний розвиток умінь іншомовного листування дозволяє майже нівелювати час між породженням думки в майбутніх судноводіїв щодо обставин на судні та її нормативним англомовним викладом.

У *другому розділі «Методика навчання англомовного ділового листування майбутніх судноводіїв»* обґрунтовано загальнодидактичні та методичні принципи організації процесу навчання англомовного ділового листування; змодельовано процес навчання майбутніх судноводіїв ділового листування англійською мовою; розроблено систему вправ щодо трьохетапного навчання майбутніх фахівців

морського флоту англомовного ділового листування відповідно до представленої лінгводидактичної моделі.

Організація процесу навчання ґрунтується на: 1) **загальнодидактичних принципах**: а) *взаємозв'язку навчання і виховання*, що обумовлює ввічливий виклад листа й толерантність у вирішенні проблем, що виникають на судні; б) *науковості матеріалу*, що забезпечує сучасний опис виробничих дій та їх нормативне лінгвістичне вираження; в) *наочності у презентації матеріалу*, що спричиняє як використання зорово-графічної опори при вивченні мовних явищ, так і зразків листів з їх вживанням; г) *принцип послідовності розвитку вмінь мовленнєвої діяльності*, що передбачає навчання написання на першому етапі стислих за змістом листів з використанням дози 1 лексичного матеріалу; на другому – розширених за змістом листів з використанням доз 2+1 лексичного матеріалу; на третьому – листів, обумовлених реальними виробничими потребами з використанням доз 3+2+1 лексичного матеріалу; д) *принцип доступності у засвоєнні матеріалу*, що обумовлює: дозований обсяг мовних одиниць для їх засвоєння на одному занятті; виконання передмовленнєвих дій, можливих для здійснення за певний навчальний час; виконання мовленнєвих дій на основі рольових ситуацій; виконання інтегрованих комунікативних дій у вигляді професійного листування; е) *принцип міцності засвоєння мовного і мовленнєвого матеріалу*, що визначає здатність використовувати в писемному мовленні будь-коли вивчені мовні явища для написання різних за змістом і жанром листів; ж) *принцип правомірності переходу до вивчення кожної наступної частини мовного і мовленнєвого матеріалу* за умови відносно повного засвоєння всіх попередніх; з) *принцип актуальності змісту*, що уможлиблює написання листів з проблем, що виникають в умовах реального часу; і) *принцип інтегрованого навчання*, що забезпечує виконання професійних дій засобами англійської мови; 2) **методичних принципах**: а) *взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності*, що передбачає необхідність читання листів-зразків різних жанрів, написання власних за аналогією і обговорення відповідей від представників портової влади; б) *усвідомленого засвоєння мовного матеріалу*, що спонукає курсантів до розуміння мовних явищ і всіх операцій з ними для їх подальшого самостійного вживання в писемному діалогічному спілкуванні; в) *навчання писемної комунікації на основі читання*, що уможлиблює ознайомлення курсантів з прикладами навчальних та автентичних листів перед їх самостійним написанням; г) *рольової організації виробничої діяльності*, що обумовлює організацію ділового листування в процесі спеціально створених ігрових виробничих ситуацій.

Лінгводидактична модель процесу навчання майбутніх судноводіїв ділового листування англійською мовою являє собою взаємозв'язок таких ланок: етапів навчання, цілей навчання, елементів предмета навчання, компонентів змісту навчання, методів навчання, засобів навчання, контролю результатів навчання.

1. Цілями навчання є: на передконтактному (першому), навчально-контактному (другому), професійно-контактному (третьому) етапах навчити: а) мовного матеріалу для забезпечення першого, другого, третього рівнів мовленнєвої діяльності; б) мовленнєвої діяльності першого, другого, третього рівнів складності.

2. Елементами предмета навчання на першому, другому, третьому етапах є: а) мовний матеріал дози 1, доз 2+1, доз 3+2+1 з теми 1; б) мовленнєвий матеріал, що містить мовний матеріал дози 1, доз 2+1, доз 3+2+1 з теми 1.

3. Компонентами змісту навчання на першому, другому, третьому етапах є: а) знання мовного матеріалу доз 1, 2, 3 з теми 1; б) навички вживання мовного матеріалу дози 1, доз 2+1, доз 3+2+1 з теми 1 у словосполученнях і реченнях; в) уміння читати навчальні листи стислого змісту; навчальні автентичні частково адаптовані листи розширеного змісту; автентичні листи від представників портової влади; г) уміння писати листи стислого змісту за аналогією; листи розширеного змісту з уточненням певних виробничих обставин; листи до представників портової влади з викладом реальних виробничих обставин.

4. Методи навчання являють собою вправи щодо: а) набуття лексичних знань; б) формування навичок використання лексики, що вивчається, у словосполученнях і реченнях; в) розвитку вмінь читати листи, що поступово ускладнюються як за змістом, так і за лінгвостилістичною формою їх вираження; г) розвитку вмінь писати навчальні листи стислого і розширеного змісту та листи зі змістом, що визначається реальними потребами виробничих ситуацій, а також миттєві відповіді на них.

Навчання англomовного листування майбутніх судноводіїв за всіма іншими темами здійснюється за тією самою структурою, в якій цілі навчання базуються на етапах навчання і обумовлюють відповідні до них елементи предмета навчання; елементи предмета навчання, виходячи із цілей навчання, обумовлюють відповідні до них компоненти змісту навчання, кожен з яких досягається шляхом виконання відповідних до нього вправ.

Трьохетапна модель навчання майбутніх судноводіїв англomовного ділового листування програмує: 1) набуття ними рецептивних й репродуктивних знань професійної лексики за певною темою; 2) формування рецептивних і репродуктивних навичок їх уживання у словосполученнях і реченнях; 3) розвиток умінь читання листів, у яких ця лексика вживається; 4) розвиток умінь написання листів з використанням цієї лексики.

Отже, система вправ на кожному етапі складається з чотирьох блоків. Від етапу до етапу вправи відрізняються лише поступовим збільшенням мовного матеріалу і розширенням мовленнєвих можливостей курсантів.

Вправи першого блоку націлені на набуття знань нової тематичної лексики і термінології: на першому етапі – дози 1, на другому – дози 2, на третьому – дози 3. Це мовні: презетаційні, семантизаційні перекладні й семантизаційні трактувальні вправи. Наведемо приклади.

Вправа 1. Тип: мовна, семантизаційна перекладна. **Мета:** ввести і семантизувати нову лексику. **Інструкція:** а) прочитайте нові слова з перекладом і запишіть їх у словники; б) прочитайте ці слова в різних режимах: самотійно, хором за викладачем, індивідуально по черзі. Прикладами таких слів з перекладом українською мовою є:

<i>Англійський</i>	<i>Український</i>	<i>Англійський</i>	<i>Український</i>
1. commencement	1. початок	5. hatch	5. кришка люка
2. derrick	2. вантажна стріла	6. hose	6. шланг
3. winch	3. лебідка	7. pipeline	7. трубопровід
4. elevator	4. вантажопідійомник	8. sling	8. строп

Вправа 2. Тип: мовна, семантизаційна трактувальна. **Мета:** пояснити значення термінології. **Інструкція:** прочитайте речення, зверніть увагу на значення термінів, що вивчаються.

A derrick is 1) a kind of crane with a movable arm for moving or lifting heavy weights; 2) is a wooden or steel structure aboard the vessel for raising or lowering cargoes; 3) a hoisting apparatus employing a tackle rigged at the end of a beam.

A winch is 1) a motor-driven hoisting machine for cargo having a drum around which a chain or rope winds as the load is lifted; 2) a mechanical device that is used to pull in or let out the tension of a rope; 3) a machine that lifts heavy objects by turning a chain or rope around a tube-shaped device.

Вправи другого блоку націлені на формування навичок уживання лексики, що вивчається, у словосполученнях і реченнях: на першому етапі – дози 1, на другому – доз 2+1; на третьому – доз 3+2+1. Це операційно-змістовні: підстановчі, селективні, трансформаційні, перекладні з регламентацією часу вправи. Наведемо приклади.

Вправа 1. Тип: мовна, селективна. **Мета:** навчити продукувати речення з лексичним матеріалом, що вивчається. **Інструкція:** закінчить речення, обираючи один з можливих варіантів, поданих нижче.

- Cargo ships are often equipped with ...
a) floating cranes, b) derricks, c) buoys.
- The gang foreman is responsible for the work of ...
a) stevedores, b) watch officers, c) surveyors.
- Fire-fighting equipment should be used in case of ...
a) training drills, b) pirates' attack, c) fire on board.

Вправа 2. Тип: мовна, трансформаційна. **Мета:** навчити продукувати речення з лексичним матеріалом, що вивчається. **Інструкція:** прочитайте речення, змінюючи вид вантажу і його кількість.

- We are going to discharge Hold N 2 with the consignment of 2000 bales of cotton (100 мішків цукру).
- We have arranged the delivery of 100 bags of rice aboard the vessel (50 металевих бочок нафтопродуктів).
- We are ready to start discharging 2000 pieces of iron bars (1000 тон вугілля).

Вправа 3. Тип: мовна, перекладна з регламентацією часу. **Мета:** перевірити сформованість навичок уживання лексики, що вивчається, у словосполученнях і реченнях. **Інструкція:** а) прочитайте словосполучення та речення англійською мовою за певну кількість хвилин; б) закрийте ліву частину сторінки і перекладіть ці словосполучення і речення англійською мовою за N-хвилин; в) підготуйтеся до диктанту-перекладу за матеріалом цієї вправи.

1. Cargo-handling facilities	1. Вантажне обладнання
2. Different kinds of cargo require different cargo handling equipment.	2. Різні види вантажів потребують різного вантажного обладнання.
3. This is to certify that	3. Справжнім посвідчується, що
4. We hold you responsible	4. Ми вважаємо Вас відповідальними
5. We (would) kindly ask you	5. Просимо не відмовити в люб'язності

Вправи третього блоку націлені на розвиток умінь читання й переказу: а) листів стислого змісту із вживанням лексики дози 1 на першому етапі; б) автентичних, частково адаптованих листів розширеного змісту із вживанням лексики доз 2+1 на другому етапі; в) автентичних листів із вживанням лексики доз 3+2+1, а також будь-якої специфічної лексики, притаманної носіям мови, на третьому етапі. Це передмовленнєві, мовленнєві й інтегровано-мовленнєві рецептивні вправи відповідно до трьох етапів навчання. Наведемо приклади вправ для I етапу навчання.

Вправа 1. Тип: передмовленнєва, рецептивна, в жанрі «прохання». **Мета:** розвинути навчальні вміння курсантів читання листів стислого змісту. **Інструкція:** прочитайте лист стислого змісту до портової влади із завантаження судна і надайте відповіді на поставлені запитання.

*Messrs. Swenson & Co.,
Shipping Agents,
10 Bangatan Street,
Port Kwinana, Australia*

Australia, 20th November, 2016

Dear Sirs,

This is to notify that the M/V “Argan” arrived at Fremantle Pilot Station on the 18th of November, 2016 and in all respects was ready to commence loading her cargo of wheat. Loading has been done in full compliance with my cargo plan. The draft of my vessel complies with the navigation requirements. The ship is fully loaded.

Yours faithfully,
Master of the M/V “Argan”

Questions: 1) When did the M/V “Argan” arrive at Fremantle Pilot Station? 2) What was the cargo aboard the vessel? 3) What was in all respects ready to commence loading the cargo of wheat?

Наведемо приклади вправ для II етапу навчання.

Вправа 2. Тип: мовленнєва, рецептивна, в жанрі «прохання». **Мета:** навчити розуміти автентичні, частково-адаптовані ділові листи розширеного змісту з лексикою доз 2+1. **Інструкція:** прочитайте частково-адаптований лист до портової влади у зв'язку з операцією по завершенню завантаження судна. Зверніть увагу на вживання виділеної лексики дози 2, що вивчається, та раніше вивченої лексики дози 1. Запропонуйте свій варіант листа до портової влади.

*Messrs. Swenson & Co.,
Shipping Agents,
10 Bangatan Street,
Port Kwinana, Australia*

Australia, 20th November, 2016

Dear Sirs,

This is to notify that the M/V “Argan” arrived at Fremantle Pilot Station on the 18th of November, 2016 and ***in all respects*** was ready to *commence loading* her cargo of wheat. Loading has been done ***in full compliance with my cargo plan***. The cargo is *stowed* properly ***to avoid any shifting*** during a voyage. The draft of my vessel complies with the *navigation requirements*. The ship is *fully loaded*. The M/V “Argan” completed *immigrations and customs formalities* at 15:00 local time. Handed: on the 20th of November, 2016, at 15:30 local time.

Yours faithfully,
Master of the M/V “Argan”

Наведемо приклади вправ для III етапу навчання.

Вправа 3. Tun: інтегровано-мовленнєва, рецептивна. **Мета:** навчити розуміти автентичні листи із вживанням лексики доз 3+2+1. **Інструкція:** прочитайте оригінальний лист до портової влади «Повідомлення про готовність судна до завантаження вантажу». Зверніть увагу на вживання виділеної в листі лексики, що вивчається, дози 3 і раніше вивченої лексики доз 2+1. Відтворіть зміст цього листа. Запропонуйте свій варіант листа до портової влади.

Messrs. Swenson & Co.,
Shipping Agents,
10 Bangatan Street,
Port Kwinana, Australia
Dear Sirs,

Australia, 20th November, 2016

This is to officially notify you that the M/V “Argan”, nationality Malta, call sign 9HWV5, has arrived under my command at Fremantle Pilot Station on the 18th of November, 2016 at 08:00 Local Time and is ***in all respects*** ready to *commence loading* her cargo of wheat in bulk - 48540.5 mt ***in accordance with appropriate Charter Party***. Loading should be done ***in full compliance with the cargo plan***. The time allowed commences and expires as per terms, conditions, and any addenda there to ruling the **Charter Party** in force for this carriage on which **shippers/ charterers declare to agree with their acknowledgement on attached duplicates**.

Yours faithfully,
Master of M/V “Argan”

Вправи четвертого блоку націлені на розвиток умінь написання: а) листів стислого змісту з використанням лексики дози 1 на першому етапі; б) листів розширеного змісту з використанням лексики доз 2+1 на другому етапі; в) листів, обумовлених будь-якими виробничими обставинами, на третьому етапі. Це репродуктивні передмовленнєві, продуктивні мовленнєві й рефлексивні інтегровано-мовленнєві вправи відповідно до трьох етапів навчання. Навведемо приклади вправ для I етапу навчання.

Вправа 1: Tun: передмовленнєва рецептивно-репродуктивна, в жанрі «прохання». **Мета:** навчити розуміти ділові листи стислого змісту, які пов’язані із завантаженням судна й писати відповіді на них. **Інструкція:** прочитайте лист у жанрі «прохання» про завершення завантаження й запрошення представника Судноремонтного заводу у зв’язку з ремонтом судна. Згідно з цим текстом напишіть свою ймовірну відповідь на нього. Прикладом такого листа і відповіддю на нього може бути:

Messrs. Hutchinson & Co.,
Shipping Agents,
25 Haven Street,
London

Dover, 17th July, 2016

Dear Sirs,

Take notice that we are completing the loading of the cargo consigned to this port and expect to leave your port by Thursday, the 20th inst. But we found out from our Chief Engineer that our main engine is out of order now.

Please, send us a representative of a reliable repair shop at about 11:00 a.m. on Friday, the 21st of July, to make arrangements for repairs to our main engine.

Yours faithfully,
Master of the M/V "Luck"

Re.: To the Master of the m/v "... " Dover, 18th July, 2016, Port of London

Dear Sir(s),

Further to your letter dated the 17th of July inst., from which we learn that you are completing the loading of the cargo consigned to this port, you can not leave our port by Thursday, the 20th inst., because of the broken main engine. The boat with our representative of the repair shop will approach your vessel at 12:00 a.m. on Friday, the 21st of July and repair the damage respectively.

Yours faithfully,
Enrico Gally, Shipping agent.

Наведемо приклади вправ для II етапу навчання.

Вправа 2: мовленнєва, продуктивна, в жанрі «прохання». **Мета:** навчити писати діловий лист розширеного змісту в жанрі «прохання» у зв'язку із завантаженням судна. **Інструкція:** зверніться письмово до портової влади з проханням: а) вислати санітарний катер для перевезення хворого до шпиталю; б) забезпечити судно прісною водою і харчами; в) виділити бригаду вантажників для завантаження вантажу в порожні трюми. Обміняйтеся листами й напишіть відповіді портової влади на них.

Наведемо приклади вправ для III етапу навчання.

Вправа 3: **Тип:** рефлексивна інтегровано-мовленнєва, в жанрі «прохання». **Мета:** навчити писати професійний діловий лист у жанрі «прохання» у зв'язку з непередбачуваними обставинами. **Інструкція:** зверніться письмово до портової влади з проханням: а) надати дозвіл залишити ваше судно біля причалу у зв'язку з екстремними погодними умовами: циклоном, що насувається; б) надати дозвіл підійти до причалу у зв'язку з аварією, що трапилася на борту судна і не може бути ліквідована у відкритому морі; в) надати дозвіл подовжити термін перебування вашого судна в порту у зв'язку із затримкою вивантаження вантажу і замовити додаткову бригаду вантажників для понаднормової роботи. Напишіть відповіді портової влади на ці листи. Обміняйтеся листами.

У третьому розділі «Експериментально-дослідна апробація методики навчання англомовного ділового листування майбутніх судноводіїв» представлено хід і результати педагогічного експерименту, який складався з трьох частин: констатувального, формувального та масового навчання. Констатувальний експеримент проводився у 2016-2017 навчальному році з 90 курсантами третього

року навчання на базі Національного університету «Одеська морська академія» з метою виявлення їхнього рівня володіння як мовним матеріалом, так і вміннями писемного тематичного мовлення. На 3-му курсі вони навчалися за підручником В. Бобровського «Деловой английский для моряков» (1984).

Критерієм оцінювання знань мовного матеріалу був *мовний* з показниками рецептивних і репродуктивних знань, які визначалися за трьома рівнями: високим, середнім і низьким. Результати рівнів знань мовного матеріалу курсантами 3-го року навчання представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Рівні рецептивних і репродуктивних знань мовного матеріалу курсантів
третього року навчання**

Кількість курсантів	Рецептивний рівень			Репродуктивний рівень		
	високий	середній	низький	високий	середній	низький
90	17 18,8%	59 65,5%	14 15,5%	6 6,6%	43 47,7%	39 43,3%

Отримані дані свідчать про недоцільність методики В. Бобровського з навчання мовного матеріалу на основі прослуховування автентичних листів від представників портової влади, самостійної семантизації незнайомої лексики і її запам'ятовування.

Критерієм оцінювання вмінь володіння діловим писемним англійським монологічним мовленням був *мовленнєвий* з показниками: відповідності тексту, що писався, довільно обраній тематиці; повноти професійної інформації щодо теми тексту, що писався; кількості орфографічних і стилістичних помилок, які визначалися за аналогічними трьома рівнями. Результати рівнів умінь, що визначалися, представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

**Рівні володіння вміннями професійного монологічного мовлення курсантів
третього року навчання**

Кількість курсантів	Рівень володіння вміннями професійного монологічного мовлення		
	високий	середній	низький
90	4 4,4%	39 43,3%	47 52,2%

Отримані дані свідчать про неефективність методики розвитку іншомовного монологічного мовлення на основі принципу усної основи навчання, який передбачає відстрочену в часі опору на читання і письмо як у процесі засвоєння мовного, так і мовленнєвого матеріалу.

Формувальний експеримент проводився у 2017-2018 навчальному році з тими самими 90 курсантами, які брали участь у констатувальному експерименті. Вони були поділені на дві групи: контрольну (КГ) й експериментальну (ЕГ) по 45 осіб у кожній. До КГ були запрошені курсанти, які проявили високий і середній рівні мовних знань і мовленнєвих умінь, а до ЕГ – курсанти, які проявили низький і середній рівень тих самих знань і вмінь. Такий розподіл курсантів на КГ і ЕГ обумовлювався бажанням перевірити нову методику в складніших умовах для

об'єктивного оцінювання її результативності. У подальшому курсанти КГ і ЕГ були поділені на три підгрупи по 15 осіб у кожній. Курсанти КГ на 4-му курсі навчалися ділового англомовного листування за навчальним посібником В. Бобровського, а курсанти ЕГ – за експериментальною методикою, реалізованою в навчальному посібнику (рукописі) «Professional English for Navigators: Ship's Correspondence» Р. Мартинової, Н. Самоненко.

Критерієм оцінювання підсумкових знань мовного матеріалу і вмінь англомовного ділового листування майбутніх судноводіїв був *професійно-мовленнєвий* з показниками: а) кількості орфографічних і стилістичних помилок у листі; б) кількості вживаних лексичних одиниць із максимально можливих відповідно до теми й жанру листа; в) кількості автентичних зворотів мовлення в листі; г) толерантності у викладі інформації; д) повноти викладеної інформації; е) відповідності листа до вимог жанру; ж) швидкості реакції на відповідь портової влади щодо отриманого листа.

Кожний з показників оцінювався за аналогічними трьома рівнями. Результати навчання курсантів КГ і ЕГ за всіма показниками визначалися за допомогою Т-критерію Стьюдента, що дало змогу констатувати (у відсотковому відношенні), що студенти ЕГ перевищили рівень володіння вміннями англомовного ділового листування порівняно зі студентами КГ за показниками: а) на 29,5 %; б) на 26,6 %; в) на 35,2 %; г) на 21,7 %; д) на 40,7 %; е) на 28,1 %; ж) на 20,1 %. Отримані дані дозволили вважати розроблену методику ефективною.

Технологічність експериментальної методики перевірялась в умовах масового навчання, що проводилось у 2018-2019 роках у п'яти закладах вищої освіти України за участю 350 курсантів четвертого року навчання. Результати масового навчання знову визначалися за професійно-мовленнєвим критерієм. Вони засвідчили, що 21 % курсантів досяг високого рівня вмінь ділового листування; 67% – середнього рівня; 12 % – низького рівня, що не лише підтвердило ефективність розробленої методики, а й визначило її технологічність. Таким чином, висунута нами гіпотеза є повністю доведеною.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретичних основ навчання англомовного ділового листування майбутніх судноводіїв та розробка відповідної методики дозволили дійти таких висновків.

1. Перевагами наявних методичних досліджень щодо навчання студентів іншомовного професійно-орієнтованого мовлення взагалі та писемного мовлення зокрема є: 1) організація процесу опанування іноземної мови на основі професійної тематики; 2) становлення вмінь самостійного розширення словникового запасу для здійснення професійного мовлення; 3) правомірне зосередження уваги на розвитку вмінь різних видів писемного мовлення на сучасному етапі писемних віртуальних контактів між людьми; 4) цілеспрямоване створення ділових комунікативних ситуацій для організації таких писемних контактів; 5) обґрунтування етапів навчання з поступовим нарощуванням умінь іншомовного писемного мовлення. Натомість жодна із існуючих методик не досліджувала предмет навчання ділового листування майбутніх судноводіїв, що призвело до: 1) недостатнього врахування

того, що писемна комунікація здійснюється в електронному вигляді; 2) відсутності аналізу лінгвістичної характеристики писемного ділового мовлення майбутніх судноводіїв з усіх видів ділового письма; 3) відсутності моделі процесу навчання англomовної писемної ділової комунікації майбутніх судноводіїв з урахуванням усіх його складових і форми їх взаємозв'язку; 4) відсутності методики, яка б призводила до вмінь миттєвого перетворення предметно-образного внутрішнього мовлення на розгорнуте письмове зовнішнє мовлення задля швидкого і якісного виконання службових обов'язків судноводіїв.

2. Професійно-лінгвістичними особливостями англomовного ділового листування майбутніх судноводіїв є: 1) *у смисловому аспекті*: інформування про технічний стан судна і всі виробничі дії, що відбуваються на ньому як перед навігацією, так і під час неї; 2) *у стилістичному аспекті* вживання таких філологічних явищ, як: терміни в одному конкретному значенні; скорочення, аббревіатури, складноскорочені слова; фразеологізми, клішовані вирази автентичного характеру; слова і вирази іншомовного походження; 3) *у жанровому аспекті*: листи, заяви, запити на постачання вантажу й на виконання робіт, запрошення представників портової влади, прохання щодо надання допомоги, а також претензії й позови до них.

3. *Психолого-змістовною основою навчання англomовного ділового листування майбутніх судноводіїв є здійснення таких розумових операцій, як: породження думки про необхідність виконання будь-якої виробничої дії у формі універсального предметного коду мислення; розгортання мислення у форму вербального вираження кожного слова засобами іноземної мови, що забезпечується попередньо сформованими лексико-граматичними навичками; запис цих слів у формі речень, що забезпечується попередньо сформованими орфографічними навичками; свідоме сприйняття письмової відповіді шляхом декодування зорово-графічних образів, слів в їх змістовне значення; миттєва реакція реципієнта на отриману інформацію, що повертає розгорнуте мовлення у стислу форму універсально-предметного коду. Послідовність виконання зазначених розумових операцій базується на поетапному розвитку таких дій, як: рецептивних, репродуктивних, продуктивних і рефлексивних. Таким чином, навчання відбувається на трьох етапах: передконтактному, навчально-контактному і професійно-контактному, на кожному з яких відбувається розвиток умінь іншомовного ділового листування з поступовим збільшенням як обсягу мовного матеріалу, так і обсягу мовленнєвої діяльності. У реальних виробничих умовах це гарантує швидке трансформування внутрішнього мовлення в його зовнішню писемну комунікацію, що дозволяє майже нівелювати час між породженням думки в майбутніх судноводіїв щодо обставин на судні та її нормативним, англomовним викладом.*

4. *Загальнодидактичними принципами процесу навчання англomовного ділового листування майбутніх судноводіїв є: 1) взаємозв'язку навчання і виховання; 2) науковості матеріалу, що вивчається; 3) наочності у презентації матеріалу, що вивчається; 4) послідовності в розвитку мовленнєвих умінь; 5) доступності засвоєння матеріалу, що вивчається; 6) міцності навчання, тобто збереження мовного й мовленнєвого матеріалу в довготривалій пам'яті курсантів;*

7) правомірності переходу до вивчення кожної наступної частини мовного й мовленнєвого матеріалу за умови відносно повного засвоєння його попередніх частин; 8) актуальності змісту, що вивчається; 9) інтегрованого навчання професійної та іншомовної мовленнєвої діяльності.

Методичними принципами організації процесу навчання, що розробляється, є: 1) взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності; 2) усвідомленого засвоєння мовного матеріалу і розвитку на його основі вмінь мовленнєвої діяльності; 3) навчання писемної комунікації на основі читання; 4) рольової активізації виробничої діяльності курсантів.

5. Згідно з розробленою лінгводидактичною моделлю, процес навчання майбутніх судноводіїв ділового листування англійською мовою складається з трьох етапів: *передконтактного, навчально-контактного та професійно-контактного*. На першому етапі вивчається доза 1 лексичних одиниць, що дозволяє читати і писати листи обмеженого змісту в різних жанрах. Такі вміння досягаються шляхом набуття знань лексики дози 1, навичок її вживання у словосполученнях і реченнях, а також умінь читання і написання листів з її використанням. На другому етапі вивчається доза 2 лексичних одиниць, яка активізується у взаємозв'язку з лексикою дози 1, що дозволяє читати і писати листи розширеного змісту різних жанрів. Такі вміння досягаються шляхом отримання знань лексики дози 2, навичок їх уживання у словосполученнях і реченнях з лексикою дози 1 та розвитку вмінь умовно-професійного листування. На третьому етапі вивчається доза 3 лексичних одиниць, яка активізується у взаємозв'язку з лексикою доз 2 і 1, що дозволяє читати оригінальні листи різних жанрів з будь-яким виробничим змістом, а також писати листи з проблем, що спонтанно виникають на судні. Такі вміння досягаються шляхом отримання знань лексичних одиниць дози 3, навичок їх вживання у словосполученнях і реченнях з лексикою доз 2 і 1 та розвитку вмінь реально-професійного листування.

6. На всіх етапах у процес навчання курсантів упроваджувалася розроблена *система вправ*, яка на кожному етапі є чотириблочною. Від етапу до етапу вправи відрізняються лише поступовим збільшенням мовного матеріалу і розширенням мовленнєвих можливостей курсантів. *Вправи першого блоку* націлені на набуття знань нової тематичної лексики і термінології: на першому етапі – дози 1, на другому – дози 2, на третьому – дози 3. Це мовні: презентаційні, семантизаційні перекладні й семантизаційні трактувальні вправи. *Вправи другого блоку* націлені на формування навичок уживання лексики, що вивчається, у словосполученнях і реченнях: на першому етапі – дози 1, на другому – доз 2+1; на третьому – доз 3+2+1. Це операційно-змістовні: підстановчі, селективні, трансформаційні, перекладні з регламентацією часу вправи. *Вправи третього блоку* націлені на розвиток умінь читання й переказу: а) листів стислого змісту із вживанням лексики дози 1 на першому етапі; б) автентичних частково адаптованих листів розширеного змісту із вживанням лексики доз 2+1 на другому етапі; в) автентичних листів із вживанням лексики доз 3+2+1, а також будь-якої специфічної лексики, притаманної носіям мови, на третьому етапі. Це передмовленнєві, мовленнєві й інтегровано-мовленнєві рецептивні вправи відповідно до трьох етапів навчання. *Вправи четвертого блоку* націлені на розвиток умінь написання: а) листів стислого змісту з використанням

лексики дози 1 на першому етапі; б) листів розширеного змісту з використанням лексики доз 2+1 на другому етапі; в) листів, обумовлених будь-якими виробничими обставинами з використанням лексики доз 3+2+1 на третьому етапі. Це репродуктивні передмовленнєві, продуктивні мовленнєві й рефлексивні інтегровано-мовленнєві вправи відповідно до трьох етапів навчання.

7. Експериментальна апробація розробленої методики проходила в процесі формувального експерименту та масового навчання. Підсумковим критерієм з оцінювання рівнів володіння вміннями, що розвивалися, був професійно-мовленнєвий із шістьма показниками, які визначали мовну грамотність, стилістичну нормативність та професійно-мовленнєву достатність у писемному викладі інформації. Студенти ЕГ за всіма показниками перевищили рівень володіння вміннями ділового листування порівняно з тими ж уміннями студентів КГ приблизно на 30 %, що дало змогу вважати розроблену методику ефективною. Результати масового навчання, яке проводилося в п'яти морських закладах вищої освіти України з 350 курсантами четвертого року навчання показали у 68% з них середній рівень володіння вміннями, що розвивалися. Це не лише підтвердило ефективність розробленої методики, а й засвідчило її технологічність. Таким чином, висунута гіпотеза дослідження є повністю доведеною.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора

1. Самоненко Н. В. Анализ методов обучения англоязычной письменной профессиональной речи студентов неязыковых специальностей. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*: збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Одеса. 2018. № 2 (121). С. 79-85.

2. Самоненко Н. В. Психологічні особливості навчання англomовного ділового листування майбутніх судноводіїв. *Педагогічні науки*: збірник наукових праць. Херсон. 2018. № 2. С. 171-175.

3. Самоненко Н. В. Принципи організації процесу навчання англomовного ділового листування майбутніх судноводіїв. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: збірник наукових праць. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ. 2019. № 68. С. 183-186.

4. Самоненко Н. В. Этапы обучения будущих судоводителей написания деловых писем на английском языке. *Інноваційна педагогіка*: збірник наукових праць. Одеса. 2020. № 20 (3). С. 30-34.

5. Samonenko N. System of exercises for training future seafarers how to write business correspondence in English. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest. Hungary, 2020. No VIII (89), Issue: 221. P. 18-20.

6. Самоненко Н. В. Методи навчання курсантів морських ЗВО англomовного професійного мовлення. *Mind technologies: Step to the Future* : матеріали міжнар. наук.-практ. конгресу, м. Берлін, 30 серпня 2018 р. Берлін, 2018. С. 30-32.

7. Самоненко Н. В. Обучение ведению англоязычной деловой переписки будущих судоводителей. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого -*

погляд у майбутнє : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 5-6 жовтня 2018 р. Київ, 2018. С. 69-72.

8. Самоненко Н. В. Этапы речевого взаимодействия сторон в иноязычном письменном общении будущих судоводителей. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 8-9 лютого 2019 р. Запоріжжя, 2019. С. 22-25.

9. Самоненко Н. В. Дидактические принципы организации процесса обучения иноязычного письменного общения студентов морских специальностей. *Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 26-27 квітня 2019 р. Львів, 2019. С. 22-26.

10. Самоненко Н. В. Зміст навчання англомовного ділового листування майбутніх судоводіїв. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 31 січня-1 лютого 2020 р. Київ, 2020. С. 60-64.

11. Samonenko N. Training students of non-linguistic specialties professionally-oriented written communication. *Сучасні тенденції викладання іноземних мов у закладах вищої освіти* : зб. тез доп. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 травня 2020 р. Київ, 2020. С. 99-102.

12. Самоненко Н. В. Організація експериментального навчання майбутніх судоводіїв ведення ділового листування англійською мовою. *Сучасний педагог та теорія педагогіки, філологічні диспути та наука про мову* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 19 лютого 2021 р. Хмельницький, 2021. С. 45-47.

13. Мартинова Р. Ю., Самоненко Н. В. Professional English for Navigators: Ship's Correspondence: навчальний посібник. Одеса : Освіта України, 2020. 210 с.

АНОТАЦІЯ

Самоненко Н. В. Навчання майбутніх судоводіїв ведення ділового листування англійською мовою. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (германські мови). – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2021.

У роботі проаналізовано методи навчання іншомовного писемного мовлення взагалі й іншомовного листування зокрема та виявлено їхні переваги і недоліки. Визначено професійно-лінгвістичні особливості англомовного ділового листування судоводіїв з представниками портової влади різних країн світу. Встановлено змістовну структуру мовленнєвої поведінки майбутніх судоводіїв на основі дослідження взаємозв'язку внутрішнього предметно-образного коду і зовнішнього розгорнутого писемного іноземного мовлення. Обґрунтовано загальнодидактичні і методичні принципи навчання майбутніх судоводіїв ведення ділового листування англійською мовою з портовою владою зарубіжних країн. Змодельовано процес навчання ділового листування англійською мовою майбутніх судоводіїв, етапами якого є: передконтактний, навчально-контактний, професійно-контактний. Доведено необхідність накопичення мовних знань курсантів шляхом вивчення кожної

наступної дози мовного матеріалу у взаємозв'язку з попередньо вивченими для поступового стабільного розширення вмінь писемної комунікації. Розроблено чотириблочну систему вправ для досягнення цілей навчання на кожному етапі. Визначено критерії оцінювання рівнів розвиненості вмінь англomовного ділового листування, якими є: мовний, обмежено-мовленнєвий, розширено-мовленнєвий та професійно-мовленнєвий. Проведено формувальний експеримент й масове навчання, в процесі яких були доведені ефективність та технологічність розробленої методики.

Ключові слова: листування, доза лексичного матеріалу, передконтактний, навчально-контактний, професійно-контактний, чотириблочна система вправ.

RESUME

Samonenko N. V. Teaching future navigators how to write business correspondence in English. – Manuscript.

Thesis presented for a Candidate Degree (PhD) in Pedagogical Studies. Research Specialization: 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (Germanic Languages). – State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Ministry of Education and Science of Ukraine. Odessa, 2021.

The thesis deals with the problem of teaching future navigators how to write business correspondence in English. The methods of teaching writing for communication in a foreign language in general and writing business documentation in English in particular have been analyzed; their advantages, disadvantages and the absence of methods of teaching business correspondence in a foreign language to future navigators have been revealed. In this way the professional and linguistic features of the navigators' business correspondence in English with the Port authorities of foreign countries have been determined specifying the semantic, stylistic and genre aspects. The semantic structure of the future navigators' speech behavior has been established on the basis of the research of interrelation of internal subjective-figurative code and external expanded written foreign speech. It consists in the gradual increase of the content of speech activity from conditional-contact to extended-contact, and finally to professional-contact activity within the real navigation practice. The general didactic and methodical principles of organizing the process of teaching future navigators how to write business correspondence in English have been substantiated. These are the following principles: a) education and upbringing interconnection; scientific nature of the material under study; visualization of presentations of the material under study; consistency in speech skills development; accessibility for mastering the educational material under study; profound mastering the educational material, i.e. saving language and speech material in the cadets' long-term memory; allowance of learning each subsequent part of language and speech material in case the relatively complete mastering of its previous parts has taken place; relevance of the material under study; integrated teaching professional and foreign language speech activity; b) interconnected teaching of different types of speech activity; conscious mastering the linguistic material and developing speech activity skills on its basis; teaching written communication based on reading activity; role-playing activization of professional cadets' activity. The process of teaching future navigators how to write business correspondence in English, taking into account all its links: teaching stages,

teaching aims, elements of the teaching object, components of the teaching content, methods, means and results of teaching has been modelled. The necessity of cadets' language skills accumulation by learning each subsequent dose of the language material in connection with the previously studied ones for gradual stable expansion of the written communication skills has been proven.

The system of exercises on teaching future navigators how to write business correspondence in English which consists of four blocks has been elaborated. The first block of exercises is aimed at acquiring the knowledge of vocabulary. The second block is aimed at vocabulary skills development. The third and fourth blocks are aimed at the development of reading and writing skills that gradually become more complicated by their content. The criteria for evaluating the levels of future navigators' language proficiency and development of skills of business correspondence in English, namely: language criterion, limited-speech criterion, expanded speech criterion and professional-speech criterion have been defined.

The summarizing professional-speech criterion has had the following indicators: a number of spelling and stylistic mistakes in the letter; a number of lexical items used according to the topical vocabulary under study and to the definite genre; a number of authentic forms of expressing thoughts in writing; tolerance in information presenting; completeness of the presented information to solve emerging problems; appropriateness to the letter genre requirements; speed of the navigators' reaction to the responses to their letters sent to the port authorities of different countries. Using this criterion the results of the formative experiment and mass training have been determined. They have shown about 30% increase in the skills of foreign language proficiency as to business correspondence in English in EG of cadets compared to these skills in CG of cadets. These results have proven and confirmed the effectiveness of the suggested methodology.

Key words: correspondence, dose of the language material, pre-contact stage, educational and contact stage, professional and contact stage, four-block system of exercises.

Підп. до друку 19.04.2021. Формат 60x90/16. Папір офсетний.

Гарн. «Times» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 0,9.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторович

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.

Тел. 0949464393, 0487431393, 0941259868, email – 7431393@gmail.com